

DE BOOMKLEVER OP VOORNE-PUTTEN

Mededeling nummer 270

Door Theo Briggeman en Hans op den Dries
Vogelwerkgroep KNNV afdeling Voorne

Het voorkomen van de boomklever op Voorne en Putten

Mededeling 270 van de Vogelwerkgroep Voorne van de KNNV afdeling Voorne

Door Theo Briggeman & Hans op den Dries.

Inleiding

Lange tijd broedde de boomklever in zeer kleine aantallen op Voorne. In de periode 1973-1982 broedde er 1-3 paar in het Mildenburg Bos en het Reigersnest op Oostvoorne (Randstad en Broedvogels, 1981; Marquenie en Velthuizen, 1984). Op Putten werd helemaal niet gebroed.

In het kader van de totstandkoming van de nieuwe Vogelatlas van SOVON (www.vogelatlas.nl) deed de afdeling Voorne van de KNNV in 2016 een oproep aan haar leden om waarnemingen van boomklevers op het eiland in te sturen. Het betrof waarnemingen gedurende het gehele jaar door (Briggeman, 2016). Uit de eerste telresultaten bleek namelijk dat de boomklever als broedvogel flink in aantal was toegenomen. We wilden weten hoe groot die toename was, en of de soort ook in de rest van het jaar werd waargenomen.

In dit artikel gaan we in op de resultaten van dit project. Daarbij hebben we individuele meldingen in KNNV- verband betrokken, maar ook de meldingen op waarneming.nl en het rapport Broedvogels van Voornes Duin in 2015 (Hoekstein, 2015). Een aantal gebieden werd nog eens extra bezocht, bijvoorbeeld het gebied rond Spijkenisse en het Overbosch in Oostvoorne. In 2017 inventariseerden we ter controle nog een aantal terreinen in de binnenduinrand van Rockanje en Oostvoorne.

Foto: Robert Roode

Broedvogels

De boomklever is vooral in het broedseizoen erg luidruchtig en valt dan ook goed op. Zonnig weer vergroot de activiteit, maar ook bij storm en grauwe luchten was de soort nog flink actief.

De boomklever bewoont in West-Europa vrijwel uitsluitend oude loofbossen of gemengde bossen, waarin oude loofbossen zijn te vinden. In oude eiken en beuken vindt de boomklever vrij gemakkelijk een nestholte. Vaak wordt gebruik gemaakt van oude spechtennesten en natuurlijke holtes. Ook in nestkasten wordt gebroed.

Het voedsel bestaat in het zomerhalfjaar uit allerlei insecten. In mei en juni wordt veel in eiken gevoerageerd, vanwege het hoge aanbod van rupsen in die tijd. Op de grond worden soms

Een belangrijk aanknopingspunt vormt daarbij het rapport Broedvogels van Voornes Duin in 2015 (het terrein in eigendom bij Natuurmonumenten, gelegen tussen het A.J. Bootpad en het Quackgors). Uit die inventarisatie blijkt dat in 2015 in dit gebied 18 territoria van boomklevers zijn waargenomen (Hoekstein, 2015). Boomklevers worden in dit rapport ingedeeld bij de groep “holenbroeders”. Gemeld wordt een sterke toename in de binnenduinrand, het landgoed Strypemonde en de aanwezige struweelbossen, zoals de Zwarte Hoogte. Uit een inventarisatie in 2009 kwam in een onderling vergelijkbaar deel van dit gebied nog maar één territorium voor. In 2015 ging het al om 12 territoria. Een vergelijkbare toename wordt geconstateerd voor soorten als de grote bonte specht, holenduif, boomkruiper en gekraagde roodstaart. In 2003 kwam de boomklever in dit telgebied nog helemaal niet als broedvogel voor (Hoekstein, 2015). In 2016 is het aantal territoria hier verder gegroeid, naar circa 20-25 territoria.

Uit onze projecttelling in 2016 kwam naast het telgebied van Natuurmonumenten met name een flink aantal territoria aan de binnenduinrand van Rockanje/Oostvoorne naar voren (Duinzoom, Duinstraat, Berkenrijweg, van Itersonlaan, Windgatseweg, et cetera). Datzelfde gold voor de landgoederen in dit gebied (Olaertsdwyn, Overbosch, Kooyzicht en Kranenhout). In het Mildenburg waren er in 2016 zeker acht territoria aanwezig. Waarnemingen kwamen er ook uit de bebouwde kom van Oostvoorne en Rockanje zelf (Parklaan, van Itersonlaan en Dirk van Voornelaan). In totaal gaat het om circa 20 paar.

Figuur 2: Territoria Boomklever op Voorne Zuid 2013-2016
Kleuren: zie figuur 1.

We hebben de resultaten van het onderzoek van Natuurmonumenten (NM) in 2015 daarnaast vergeleken met de resultaten die uit de gegevens op waarneming.nl in dat jaar voortvloeien. Aanvankelijk meenden we dat deze gegevens teveel onzekerheden zouden opleveren, onder meer omdat de gegevens van waarneming.nl op een grote variatie in kennis en ervaring bij waarnemers

gebaseerd kan zijn, dan wel in de bereidheid van waarnemers om boomklevers te melden. De waarnemingen voor 2016 bleken echter in vergelijking met die van NM nagenoeg identieke gegevens op te leveren. De waarnemingen die zijn gebruikt, betroffen die in de periode februari tot en met juli.

Een zelfde vertaalslag hebben we daarom gemaakt voor de jaren 2013 t/m 2015. Dat leidt tot het volgende aantal territoria:

2013: 23

2014: 34

2015: 40-45

Vanaf 2007 begon het aantal waarnemingen op waarneming.nl overigens al voorzichtig te groeien. Vanaf 2009 zette de groei in het aantal waarnemingen door. De beschikbare gegevens wijzen erop dat de omslag in het aantal broedparen vanaf 2009/2010 werkelijk doorzet.

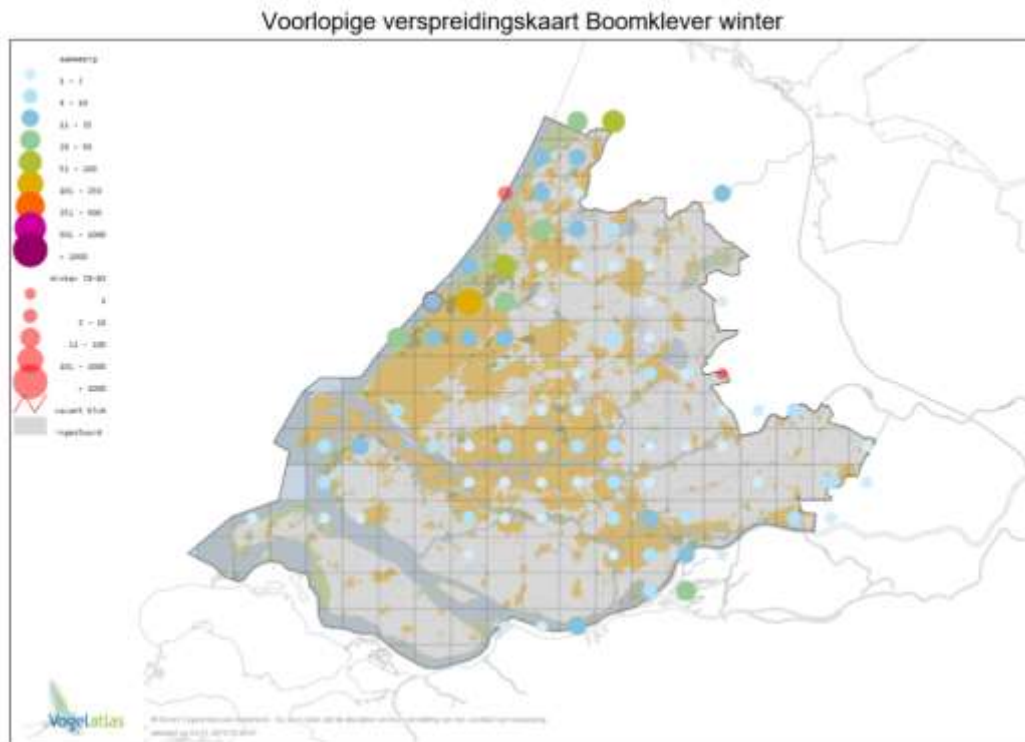

Figuur 3: Aantal waarnemingen per jaar op waarneming.nl van de boomklever op Voorne-Putten in de periode januari 2005-juli 2017.

Wintermaanden

Het aantal winterwaarnemingen was op Voorne - Putten tot nu toe betrekkelijk laag. Dat heeft beslist ook te maken met het feit dat de soort dan veel minder luidruchtig is en daardoor veel minder wordt opgemerkt. Uit het KNNV project komt echter naar voren dat de boomklever elke maand wordt gemeld. De bereidheid om in ons project in 2016 boomklevers te (blijven) melden, daalde echter wel. Voor 2016 hebben we daarom ook de gegevens van waarneming.nl ter aanvulling op onze eigen gegevens gebruikt. De waarnemingen op waarneming.nl bevestigen dit beeld: de soort wordt door de hele winter heen gemeld (zie figuur 1).

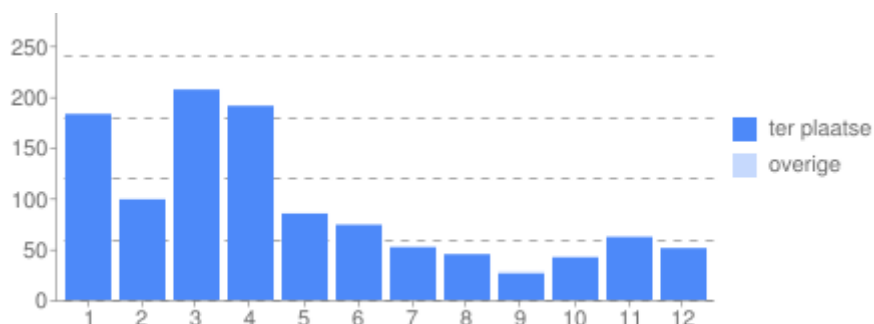
Verschillende leden van de vogelwerkgroep meldden dat de soort ook de voederplanken in de tuin bezoekt en in nestkasten overnacht. Opvallend is dat er nu wel waarnemingen op Putten worden gedaan.

Figuur 4: Voorlopige verspreidingskaart Boomklever in de winter in Zuid-Holland (voorlopige Vogelatlas SOVON 9 december 2017)

Figuur 5: Voorlopige verspreidingskaart Boomklever in het broedseizoen in Zuid-Holland (voorlopige Vogelatlas SOVON 9 december 2017).

Figuur 6: Boomkleverwaarnemingen per maand op Voorne-Putten in de periode januari 2005- juli 2017 zoals ingevoerd op waarneming.nl

Een nadere beschouwing

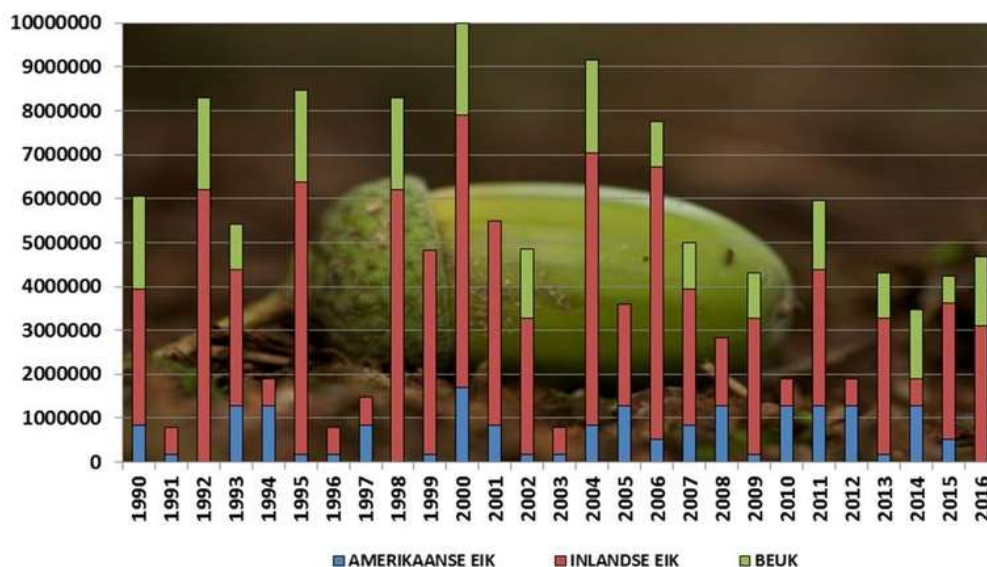
Altenburg en Hustings wijzen er in een bijdrage aan Sovon- Nieuws over de nieuwe Vogelatlas op (Altenburg en Hustings, 2016) dat er in het voorkomen van de boomklever in vergelijking met de eerste Atlas van de Nederlandse Broedvogels (1979) in 40 jaar veel is veranderd. De noordelijke provincies waren in tegenstelling tot nu nauwelijks bezet en in Noord-Brabant kwam de boomklever alleen heel lokaal voor. Na de eeuwwisseling is de verspreiding in Noord- en Zuid-Holland flink toegenomen. De boomklever kent een lage mobiliteit en is een herkenbare soort. De toename kan volgens deze auteurs niet worden verklaard door ondertellingen of een hoge mate van dispersie.

Op Voorne broedt de boomklever met name in oudere loofbossen, waar veel nestholtes beschikbaar zijn. Het gaat om natuurlijke holtes en door grote bonte spechten uitgehakte holtes. Dat zie je ook goed terug in de uitbreiding op Voorne, waar de binnenduïnbossen, landgoederen en struweelbossen ouder zijn geworden en veel meer nestholtes bieden. Boomklevers broeden hier vooral in oudere eiken- en beukenbossen.

Broedgevallen worden ook gemeld van paartjes die in een nestkast broeden. Meerdere keren achter elkaar zelfs, in één geval begon een paartje zelfs in september 2016 aan een nieuwe broedpoging (schriftelijke mededeling Martien Blanken). Mogelijkerwijs zou dit ook kunnen duiden op het winterklaar maken van de kast.

Bekend is dat de boomklever in de winterperiode sterk afhankelijk is van het aanbod beukenootjes c.q. daar een sterke voorkeur voor heeft (van Turnhout en Verstrael, 1999). De soort komt ook heel veel c.q. bijna helemaal in beukenbossen voor (idem). Broedvogelindexen uit de jaren na winters met een relatief groot aanbod aan beukenootjes wijzen op een toename van de aantallen boomklevers. De toegenomen frequentie in de mastjaren van de beuk, voorname voedselbron van de boomklever, heeft dan ook zeker betekenis. In 2016 ging het zelfs om het vierde jaar op rij dat de beuken veel vrucht droegen. In combinatie met de zachte winters, met weinig slachtoffers, heeft dit zeker bijgedragen aan de toename van de boomklever. Voor eiken is overigens eenzelfde trend waarneembaar geweest (Nature Today, september 2016).

Figuur 7: mastindex eikel en beuk in de periode 1990-2016 op de Veluwe (bron: Nature Today 2016)

Uit het eerder genoemde onderzoek van Natuurmonumenten blijkt overigens dat andere holenbroeders als de grote bonte specht, gekraagde roodstaart en boomkruiper in Voornes Duin flink in aantal zijn toegenomen (Hoekstein, 2015). De grote bonte specht doet het de laatste jaren zelfs opvallend goed. De toename van de boomkruiper zette al eerder in.

Op Putten is nog geen sprake van oudere loofbossen. Dat verklaart waarschijnlijk waarom er nog geen grote hoeveelheden territoria zijn bezet. In de winter worden er hier meer waarnemingen gedaan. In potentie is er dus ruimte voor een uitbreiding van het aantal broedgevallen. Dat zal waarschijnlijk doorzetten als er meer voedsel beschikbaar komt en de bossen ouder worden.

Op Goeree-Overflakkee en in Zeeland is er sprake van een geheel andere situatie. In de Vogels van Goeree-Overflakkee (Breedveld et al, 2004) wordt vermeld dat de boomklever een onregelmatige gast is. Het gaat voornamelijk om winterwaarnemingen. Doordat het bestaande bosareaal, waarin ook eiken voorkomen, steeds ouder wordt, is het goed mogelijk dat de boomklever in de nabije

toekomst, vanuit Voorne ook Goeree-Overflakkee annexeert, zo wordt verwacht (blz. 240). Het bos is hier inderdaad veel minder ontwikkeld/oud. Dat is onder andere het gevolg van de watersnoodramp in 1953. De beuk ontbreekt hier bijna geheel. Ook de afgelopen jaren heeft de boomklever nog niet op Goeree-Overflakkee gebroed. Buiten het broedseizoen worden boomklevers maar in zeer beperkte mate waargenomen (schriftelijke mededeling K. Tanis). Zie bijvoorbeeld 1 ex op 23 november 2016 op Kerkhof Ouddorp (Sterna 2016 (3) blz. 17) en 1 ex op 15 oktober 2017 overvliegend op Telpost Ouddorp (Sterna 2017 (3), blz. 41).

Op Schouwen werden de eerste waarnemingen pas in de winter van 2000 gedaan (Sluijter, 2000). In het in 1986 verschenen boek "De Vogels van Schouwen en Duiveland" (Werkgroep Avifauna, 1986) wordt vermeld dat de boomklever in de periode 1980-1985 in het geheel niet op dit eiland werd waargenomen. Op 26 december 1942 werd een exemplaar op het landgoed Heesterlust te Schuddebeurs gezien. Uit de voorlopige gegevens van de Vogelatlas 2017 blijkt dat op beide eilanden sprake is van winterwaarnemingen, maar (nog) niet van broedgevallen. Zeer recent werd echter bekend dat de boomklever in 2017 voor het eerst op het eiland heeft gebroed, en wel in het Slotbos Haamstede, een oud gemengd loofbos. Buiten het broedseizoen is sprake van een tiental waarnemingen per jaar (schriftelijke mededeling T. Sluijter).

Figuur 8: Verspreiding boomklever op Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee in 2016. Op Goeree-Overflakkee betreft het uitsluitend winterwaarnemingen.

Een intrigerende vraag is verder waarom er al wel veel eerder sprake is van substantiële hoeveelheden broedgevallen in de loofbossen bij Wassenaar en tussen Vogelenzang en Velsen. In Randstad en Broedvogels (1981) wordt gewag gemaakt van 48 paar per vierkante km. Opgemerkt wordt dat de boomklever zowel in Engeland als in ons land in verschillende ogenschijnlijk geschikte bossen niet voorkomt. Het is niet altijd duidelijk wat hiervan de oorzaak is (Sharrock, 1976; Teixeira 1979). Volgens de Randstad Atlas geldt dat beeld gedeeltelijk ook voor West-Nederland. Gewezen wordt op de oude, hoog opgaande loofbossen in de binnenduinrand, waar de soort op veel plaatsen talrijk voorkomt. Dat gold met name voor de meer aaneengesloten loofbossen bij Wassenaar en tussen Vogelenzang en Overveen (pag. 427). Op veel landgoederen tussen Wassenaar en

Vogelenzang ontbrak de soort als broedvogel. Daar bestond wel oud, hoog opgaand, loofhout maar lagen deze bossen enigszins geïsoleerd. In verschillende bossen bij Den Haag ging het om een betrekkelijk klein aantal broedparen. Dat wijt men aan het feit dat in de Tweede Wereldoorlog veel bos is gekapt en daardoor nu een betrekkelijk lage leeftijd kent. Door de invloed van de zeewind zijn verschillende bossen verder geringer in hoogte gebleven. Ook op Voorne is als gevolg van de oorlog een deel van het binnenduïnbos gekapt, om er bunkers voor in de plaats te laten komen. In deze delen (duingebied ZHL) komt de boomklever inmiddels wel voor.

In de literatuur wordt overigens gemeld dat op verschillende plaatsen in Europa boomklevers in eikenbossen betere broedresultaten boeken dan in beukenbossen. In Zweden zelfs veel betere successen (Nilsson, 1976). In de Randstad kon dat verschil niet worden vastgesteld. Hier bestaan vooral gemengde eiken- en beukenbossen (Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland, 1981).

Conclusie

Het aantal broedparen van de boomklever op Voorne is rond het jaar 2010 sterk gaan groeien. In het jaar 2016 werden er 50-55 territoria vastgesteld. Op Putten is het aantal niet groter dan twee territoria. Die ontwikkeling heeft vooral te maken met het ouder worden van de loofbossen, met name eiken- en beukenbossen. Dat brengt een groter wordend aanbod aan nestholtes met zich mee, alsmede een grotere hoeveelheid voedsel in de vorm van insecten. Ook het aantal goede mastjaren, waardoor er veel voedsel (eikels, beukennotjes) beschikbaar kwam, zal op deze ontwikkeling van invloed zijn geweest. Op Putten zijn de bossen nog veel jonger. Zij zijn vaak na stadsuitbreiding in parkachtige vorm aangelegd. Dat verklaart het geringe aantal broedparen. Verwacht mag worden dat dit aantal uiteindelijk zal gaan stijgen.

In de wintermaanden worden op het gehele eiland boomklevers waargenomen. Ze worden dan ook in tuinen en parken waargenomen. Wellicht dat daar ook het bredere voedselassortiment een rol bij kan spelen, zoals zaden en noten. Daarvan zijn echter nog geen gegevens voorhanden.

Boomklever (Noorse vorm)/ Foto: Hans op den Dries

Ledenparticipatie

Tot slot nog een globale evaluatie van het boomkleverproject zelf. Voor het eerst heeft de afdeling Voorne besloten een vogel van het jaar te lanceren en daarbij een soort te kiezen die gemakkelijk herkenbaar is, ook voor beginnende vogelaars. Tegelijkertijd hebben we getracht de leden meer bij ons werk te betrekken en ook een bijdrage te leveren aan een onderzoekproject, in dit geval het Atlasproject. Dat laatste is deels gelukt. Een flink aantal leden heeft waarnemingen ingestuurd, en bleef dat tijdens het broedseizoen ook doen. De soort was dan ook goed gekozen. Boomklevers zijn in het broedseizoen luidruchtig, en vallen daardoor al snel op. Ze komen ook in tuinen voor en werden tijdens door leden gemaakte wandelingen regelmatig opgemerkt.

Na het broedseizoen droogde het aantal meldingen op, waarschijnlijk omdat de boomklever dan veel minder luidruchtig is.

Via een artikel in ons blad In de Branding en oproepen op onze website en de Nieuwsbrief hebben we de leden opgeroepen aan het project mee te doen. De voorbereidingstijd was daarbij vrij kort, eigenlijk te kort. Het initiatief trok ook landelijk de aandacht, de KNNV deed er in haar landelijke Nieuwsbrief verslag van. Op de algemene ledenvergadering in februari 2017 hebben we er via een pop up presentatie verslag van gedaan.

Mede door de korte voorbereidingstijd is er (te) weinig aandacht geschonken aan de wijze waarop de meldingen ingestuurd moesten worden. Wat wilden we precies voor gegevens ontvangen? Waar exact kwam de melding vandaan? Welke geografische gegevens waren er nodig? Een vooraf ontworpen standaardformulier waarop de gewenste gegevens ingevuld kunnen worden, is beslist wenselijk. Dat zou zoveel mogelijk digitaal moeten verlopen.

Het verslag van het project heeft ook te lang op zich laten wachten. Om een groter publiek te bereiken, zou het goed geweest zijn, een artikeltje of een interview in de plaatselijke pers te stimuleren, of een interview op de regionale radio. Dat genereert ook meer bekendheid voor het werk en het bestaan van de afdeling.

Dankwoord

Wij bedanken alle leden en niet leden zeer voor hun enthousiaste medewerking aan het project. Veel dank is ook verschuldigd aan Bert van Dijk die eerdere versies van deze mededeling van kritische kanttekeningen voorzag.

Literatuur

- Altenburg, J. en Hustings, F., Op weg naar "de Nieuwe Atlas"(2): Appelvink en Boomklever, Sovon-Nieuws, jaargang 29 (2016) nr. 4, pag. 14-15.
- Brandenburg, E. (2013), Boomklevers in landschapsparken in Friesland. Het Vogeljaar 61 (3), 99-105.
- Breedveld, S.J. e.a. (2004), Tussen Haringvliet en Grevelingen-Vogels van Goeree-Overflakkee, blz. 240. VNLGO.
- Briggeman, Th.M. (2016), Oproep tot het melden van de boomklever. In de Branding 2016-1, pag. 15-17.
- Dijk van, A.J. & Boele A. (2011). Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hoekstein, M (2015), Broedvogels van Voornes Duin in 2015. Het Zeeuws Alternatief, Goes.
- Marquenie, J.G.M. en Velthuisen, A.A. (1984), Vogels van de duinen en kust van Voorne, Het Vogeljaar 32, blz. 245-251.
- Nature Today (2013), Vijf tot zes miljoen kilo eikels en beukenootjes op de Veluwe. www.naturetoday.com/intl/nature-reports/message/?msg=..
- Nilsson, S.G. (1976), Habitat, territory, size and reproductive succes in the Nuthatch (*Sitta europaea*). *Ornis Scandinavia* 7: 179-184).
- Sharrock, J.T.R., (1976), *The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland*. Berkhamsted.

Sluijter, T.C.J., (2000), Boomklevers op Schouwen, *Sterna* 1, april 2000, pag. 18-19.

Sovon 2012. Handleiding Veldwerk Vogelatlas 2012-2015. Sovon Vogelonderzoek Nederland. Nijmegen.

Teixera, R.M. (1979), Atlas van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten. 's-Graveland.

Turnhout van, Chr. & Verstrael Th. (1999), Is het aanbod aan beukenootjes van invloed op de aantallen in Nederland overwinterende zaadeters? *Limosa* 72, 162-165.

Vogel, R.J. (2002), Boomklever *Sitta europaea*, Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000, 428-429. KNNV Uitgeverij, Leiden.

Vogelwerkgroep Avifauna West-Nederland (1981), Randstad en Broedvogels. Tilburg.

Vries de, A., (1977), De boomklever in Nederland. *De Lepelaar* 53: 7-9.

Vries de, A. (1985), De Boomklever. Thieme & Cie, Zutphen.

Werkgroep Avifauna Natuur- en Vogelwacht Schouwen en Duiveland (1986), De vogels van Schouwen-Duiveland. Blz. 256. Zierikzee.

www.vogelatlas.nl (voorlopige resultaten over de jaren 2012-2015).